

ALĪNA ROMANOVSKA

HENRIKS IBSENS UN ANTONS AUSTRIŅŠ

20. gadsimta sākums latviešu literatūrā ir neparasti dinamisks laiks, kad notiek strauja pasaules kultūras mantojuma apzināšana un vienlaikus iekļaušanās jaunākajos literārajos procesos. "Latviešu literatūrā gadsimta pirmajos gadu desmitos ir atrodams gandrīz viss virzienu un literāro strāvojumu spektrs, kas šinī laikā ir pasaules rakstniecībā." [8, 258–259] Straujo latviešu literatūras attīstību sekmēja kontakti ar citu tautu kultūrām, un šajos kontaktos būtiska loma bija tulkojumiem. Latvijā tika publicēti krievu, vācu, angļu, franču, amerikāņu, itāļu, spāņu, poļu, čehu, skandināvu u.c. tautu rakstnieku un filozofu darbi.

Viens no būtiskākajiem ārzemju autoriem latviešu kultūrā ir Henriks Ibsens (1828–1906). Viņa ietekmi atzina un personību un darbus analizēja Rainis, Aspazija, J. Asars, K. Skalbe, F. Bārda u.c. Laika posmā no 1889. gada, kad Rīgas Latviešu teātrī pirmo reizi tika iestudēta luga "Sabiedrības balsti", līdz 1918. gadam "H. Ibsens ar atkārtotiem sešpadsmit savu lugu iestudējumiem bija populārākais cittautu dramatiķis Latvijā" [6, 5]. H. Ibsena ietekme ir daudzveidīga. B. Kalnačs atzīmē, ka, "90. gados ienākot Baltijas kultūras telpā, Ibsens ir divdabīs. Vispirms jau klasiķis un tajā pašā laikā – viens no vismodernākajiem laikmetīgajiem autoriem." [12, 125] Iespējams, tieši šāda plaša darbu uztvere ir viens no H. Ibsena popularitātes iemesliem Latvijā.

Antons Austrīņš (1884–1934) savā daiļrades sākumposmā pieder pie to autoru paaudzes, kurus latviešu literatūras vēsturē dēvē par dekadentiem. Viena no būtiskākām dekadentu darbu īpatnībām ir citu autoru tekstu aktualizācija savā daiļradē. A. Austrīņš savos darbos min gandrīz visus tā laika populārākos ārzemju rakstniekus un filozofus: F. Niči, A. Šopenhaueru, E.A. Po, S. Malarmē, Š. Bodlēru, H. Ibsenu, K. Hamsunu, K. Bajmontu, V. Brjusovu, F. Sologubu, S. Pšibiševski, Mopasānu u.c., nereti uzskaitot vairākus uzvārdus pēc kārtas.

Kādas personības uzvārda nosaukšana nes līdzīgu veselumu asociāciju, kuras, būdamas daudzpusīgas un pat pretrunīgas, tomēr ir vienotas kopējā

tekstuālajā laukā. Kāda autora idejas tiek atpazītas un saistītas vienotā tekstā, kura kodols ir autora personība. Visu A. Austriņa minēto autoru teksti funkcionē vienotā rakstnieka prozas sistēmā un palīdz veidot individuālo A. Austriņa pasaules modeli. Ne visiem ārzemju autoriem ir vienlīdz spēcīga ietekme uz A. Austriņa darbiem, tomēr to pieminēšana liecina par piederību noteiktam kultūras tipam. Savu tekstu iekļaušana noteiktā kultūras tipā notiek ne tikai formāli, minot noteiktu Eiropas dižgaru vārdus un darbus, bet arī izmantojot līdzīgu tematiku, problemātiku, veidojot līdzīgu ētisko, estētisko un kultūras vērtību paradigmu.

Vairākums A. Austriņa minēto rakstnieku, filozofu, mūziķu ir saistīti ar paradigmu maiņas ideju. Tās ir 19. gadsimta beigu – 20. gadsimta sākuma radošās personības, kuras savos darbos atspoguļoja sabiedrības apziņas krīzi. A. Austriņš, aktualizējot šo autoru idejas, iekļaujas to vidū, realizē līdzīgas tēmas, tādējādi padarot savus darbus par kopējā kultūras konteksta daļu, kur būtiskāku vietu ieņem disharmonijas, krīzes apziņas fenomeni.

H. Ibsens ir viens no visbiežāk minētajiem autoriem A. Austriņa prozā. Rakstnieks aktualizē gan norvēģu dramaturga personību, gan viņa lugu tematiku. Tomēr mūsdienās precīzi noteikt konkrētas H. Ibsena ietekmes uz A. Austriņa prozu nav iespējams, jo H. Ibsena figūra tiek aktualizēta līdzās citiem rakstniekiem, kurus vieno jauns, moderns pasaules redzējums. Tā būtiskākā iezīme A. Austriņa vērtējumā ir atteikšanās no vecās, tradicionālās ētikas un estētikas.

H. Ibsena lugu tematika veido pamatu A. Austriņa individuālā pasaules skatījuma izveidei, tomēr latviešu rakstnieka daiļradi lielākā mērā ietekmēja nevis atsevišķi H. Ibsena darbi un uzskati, bet gan 20. gadsimta sākumā izveidojusies H. Ibsena recepcija. Tas nozīmē, ka H. Ibsena teksts A. Austriņa prozā parādās samērā vispārīgi. Tomēr nedrīkst neņemt vērā to, ka H. Ibsens un viņa darbi tiek pieminēti biežāk nekā citi autori. Šī raksta mērķis ir parādīt H. Ibsena ietekmes specifiku uz A. Austriņa prozu.

Abu autoru darbu sastatījumu apgrūtina arī tas, ka viņi ir izmantojuši dažādas žanriskās sistēmas: H. Ibsens rakstīja lugas, bet A. Austriņa literārajā mantojumā dominē proza un dzeja.¹ Tādēļ paralēles šo autoru darbos ir vērojamas cilvēka koncepcijas, ideju un tēmu līmenī, turpretī detaļu, sižeta vai darbu struktūras līdzības konstatēt ir problemātiski. Viennozīmīgi H. Ibsena ietekme uz

¹ A. Austriņš ir sarakstījis vienu lugu – "Naidnieki", taču tā tiek uzskatīta par neveiksmīgu.

A. Austriņa prozu nav nosakāma, taču ir vērojamas spilgtas tipoloģiskas paralēles.

H. Ibsena tēls un priekšstats par viņa darbiem A. Austriņa apziņā lielā mērā veidojās ar krievu kultūras starpniecību.² Tādēļ ir nepieciešams noskaidrot, kāda ir H. Ibsena recepcijas specifika Krievijā.

19. gadsimta beigās – 20. gadsimta sākumā H. Ibsens bija ārkārtīgi populārs Krievijā. Viņu traktēja gan kā realistu, gan arī kā simbolistu. Krievu simbolisti H. Ibsena idejas uztvēra ar īpaši lielu entuziasmu, viņi padarīja norvēģu dramaturgu par savu elku, tomēr tā daiļradē tika uzsvērts vien pašu simbolistu poētikai aktuālais. Liela nozīme tika piešķirta simbolikai, iracionālajam un personības liktenim modernajā pasaulē. H. Ibsens tika traktēts galvenokārt kā apziņas un garīguma krīzes vēstnesis. Tajā pašā laikā vairākas būtiskas H. Ibsena darbu īpatnības – piemēram, sabiedrības uzbūves un vērtību sistēmas kritika, racionālisms, analītiskā drāmu uzbūve u.c. – Krievijā netika aktualizētas. Ne viena vien tā laika H. Ibsena drāmas izrāde atstāja paliekošas pēdas krievu teātra attīstībā: būtiska nozīme ir lugas “Tautas naidnieks” iestudējumam Pēterburgas teātrī 1901. gadā, lielu rezonansi ieguva drāmas “Leļļu nams” uzvedums V. Komisarževskas teātrī ar pašu Veru Komisarževsku Noras lomā. H. Ibsena darbu motīvi bija tuvi A. Blokam (vairākos dzejoļos viņš izmantojis Solveigas tēlu), A. Belijam, D. Merežkovskim, atsevišķas H. Ibsena poētikas īpatnības izmantoja A. Čehovs u.c.

H. Ibsena darbu recepcijā Krievijā būtiska bija norvēģu rakstnieka ideju mijiedarbība ar citu ārzemju rakstnieku un filozofu idejām, īpaši F. Ničes, O. Špenglera un A. Šopenhauera atziņām. Par dominējošo faktoru kopējā kultūras attīstībā tika uzskatīta krīzes situācija, kuru apzinājās visi 19. gadsimta beigu – 20. gadsimta sākuma ideologi. Arī H. Ibsena darbi lielā mērā tika traktēti tieši caur krīzes apziņas prizmu.

² Krievijas kontekstam vispār ir būtiska loma tajā, kā A. Austriņš uztvēra Rietumeiropas, Amerikas un skandināvu kultūru. Šo īpatnību lielā mērā noteica A. Austriņa biogrāfijas specifika: 1901.–1904. gadā viņš mācījās Pēterburgas zemstes seminārā, bet kopš 1906. gada bija spiests vairākus gadus bēgļot un ilgāku laiku uzturējās Pēterburgā. Krievu kultūra A. Austriņam bija subjektīvi tuva, viņš tulkoja latviešu valodā I. Turgeņeva, Ļ. Tolstoja, D. Merežkovska u.c. krievu autoru darbus. Jāatzīmē, ka krievu valoda bija vienīgā svešvaloda, kurā A. Austriņš varēja brīvi sazināties un lasīt sarežģītus tekstus.

20. gadsimta sākuma domātāji uzskatīja H. Ibsenu par pravieti, kurš jau 19. gadsimta vidū un beigās prognozēja, ka ceļš, pa kuru iet tā laika sabiedrība, ved pie garīgo vērtību nivelešanās un personības degradācijas. A. Belijs 1911. gadā publicētajā rakstā "Apziņas krīze un Henriks Ibsens" par būtiskāko Ibsena daiļrades īpatnību atzina personības duālistiskās iedabas attēlojumu. Krievu rakstnieks uzskatīja, ka H. Ibsens ir viens no pirmajiem autoriem, kas pamanījis un attēlojis sabiedrības krīzi. A. Belijs saistīja vienotā sistēmā H. Ibsena, A. Šopenhauera un F. Ničes uzskatus un norādīja, ka tieši šie autori visskaudrāk attēlojuši cilvēka apziņas pretrunīgumu, "apziņas un jūtu, apcerēšanas un gribas, personības un sabiedrības, zinātnes un reliģijas, tikumības un skaistuma duālismu" [14, 210].

H. Ibsens un A. Austrīņš attēlo strupceļu, kurā ir nonākusi civilizētā Eiropas sabiedrība. Viņu darbos izveidotā pasaules modeļa pamatiezīme ir pretrunīgo dzīves pozīciju sadursme, kas izpaužas gan kā personības un sabiedrības konflikts, gan kā indivīda iekšējais konflikts. Šie divi konflikti savstarpēji mijiedarbojas un paspilgtina pretrunīgās, disharmoniskās pasaules tēlu.

Par vienu no zīmīgākajām H. Ibsena lugu īpatnībām pētnieki uzskata morāles normu ievērošanas/neievērošanas problemātiku 19. gadsimta sabiedrībā. Morāles normu pastāvēšana un attieksme pret tām ir būtisks elements sabiedrības un personības pretrunīgo attiecību attēlojumā. H. Ibsena uzmanības centrā ir sabiedrības degradācija, ko veicina morāles normu pārvērtēšana. Reālā situācija viņa darbos tiek atklāta, pretstatot trulajam pūlim vientuļo indivīdu, kuram būtiskas ir garīgās vērtības. H. Ibsena "Brands" ir viengabalaina personība, kas cenšas sasniegt savu mērķi, nežēlojot nedz sevi, nedz apkārtējos. Monologos viņš ne tikai atklāj līdzcilvēku amoralitāti, bet tiesā visu sabiedrību kopumā. Neskatoties uz to, ka viņam uz laiku izdodas pārliecināt draudzi un vest cilvēkus sev līdzī uz spožajām kalnu virsotnēm, lugas noslēgums ir traģisks – cilvēki, nespējami ieraudzīt reālu mērķi savam ceļojumam, dodas atpakaļ uz ciemu, bet Brands mirst. Līdzīgu problēmu stāstā "Atrakti miroņi" attēlo A. Austrīņš. Stāsta centrālais tēls – skolotājs Peizums uzskata sevi par pravieti, kas varētu apskaidrot tautu, taču neviens nenāk viņu klausīties. Viņš domā par krievu varenajiem Jāni Briesmīgo un Pēteri Lielo un, uzkāpis Maskavā Jāņa Briesmīgā tornī, saka: "Es tik daudz esmu cietis, (..) ko man vairs darīt tur lejā? Es stāvu pār dzīvi. Pie cilvēkiem mīlestības lūgties neiešu. Lai nāk pie manis. Es runāšu uz viņiem. Kā pravietis. No vaiga katram pasacišu, kas sirdi spiež. No acīm. Es smieklus ar nopietnību jaukšu, kā nāves

zāles ar vīnu. Un ja pie manis neviens nenāks, sēdēšu un raudzišos, kā zem kājām aizplūst dzīve un birdināšu caur pirkstiem saules zeltu, kā rudens lapas pār lielo gājēju galvām.” [3, 115] Peizums tomēr ir spiests nokāpt lejā no torņa, taču pārējo vidū viņš īsti neiekļaujas. Lai gan rakstnieks sava stāsta varonim saglabā dzīvību, Peizuma liktenis ir ne mazāk traģisks, kā Brandam – viņi abi ir sabiedrības nesaprasti.

Indivīda traktējums H. Ibsena darbos nereti tiek sastatīts ar F. Ničes pārcilvēka koncepciju. A. Austrīņa prozā H. Ibsena un F. Ničes indivīda traktējumi nav strikti nošķirami – papildinot viens otru, tie veido vienotu A. Austrīņa cilvēka koncepciju. Tā stāsta “Kaspars Glūns” galvenais personāžs tiek iesaukts par “pārcilvēku” – līdzīgi H. Ibsena Brandam viņš iedomājas sevi par tautas vadoni un vēlas vest savu tautu uz apsolīto zemi, taču nespēj iecerēto realizēt, jo viņa personība ir pārāk pretrunīga, viņam nav skaidra mērķa, viņš nespēj darboties, bet tikai reflektēt. Stāsta noslēgumā Kaspars Glūns saprot, ka nespēj kļūt par tautas vadoni, apzinās, ka viņš ir parasts cilvēks, īsts sava pretrunīgā laikmeta bērns, un pievēršas savas personības harmonizēšanai un vienkāršas cilvēciskās laimes meklējumiem. Šajā stāstā personības un sabiedrības konflikts tiek daļēji izlīdzināts.

Cilvēka traktējumā H. Ibsenam būtiska ir personības viengabalainības problemātika. Īpatnējā veidā tā parādās jau “Brandā”, kur galvenajam personāžam piemīt izteikta vienotās un vienīgās patiesības apziņa, kas liek viņam nešaubīties par savu rīcību. Neraugoties uz personības viengabalainību, Branda liktenis ir traģisks. Rodas jautājums – vai šādā situācijā vainīgs ir tikai trulais pūlis – varbūt arī Brands rikojas nepareizi? Vēlāk lugā “Celtnieks Sūlness” H. Ibsens atkal atgriežas pie personības viengabalainības problemātikas. Galvenā personāža liktenis ir traģisks ne tikai tādēļ, ka viņš nespēj iedzīvoties apkārtējā realitātē, bet galvenokārt tādēļ, ka viņa personība ir sašķelta. Celtnieks Sūlness saprot, ka savu karjeru viņš veido uz sievas laimes rēķina, savā kantorī viņš izmanto veco arhitektu Brūvīku un viņa talantīgo dēlu un neļauj viņam attīstīties. Sūlness spēj paskatīties uz sevi no malas – viņš apzinās, ka rikojas neētiski, vairo sevi visos pasaules grēkos un tiesā pat pārāk bargi. Viņš nepārtraukti gaida atmaksas brīdi, un tas pienāk – Sūlness, uzkāpis uz paša uzceltās ēkas torņa, nokrīt un nositas.

H. Ibsena cilvēka koncepcija, sašķeltās personības problemātika izrādījās tuva 20. gadsimta sākuma sabiedrībai. A. Austrīņa cilvēka koncepcijā personības viengabalainība nav iespējama, jo 20. gadsimta sabiedrība ir tik amorāla

un degradējusies, ka indivīds, tajā dzīvojot, nespēj palikt harmonisks. A. Austriņa personāžu apziņa ir sašķelta. Metaforiski cilvēka apziņas sašķeltību rakstnieks izteicis stāstā "Cilvēku ēdējs", kura galvenais personāžs burtiski realizē krievu rakstnieces Lidijas Zinovjevas-Anibalas ideju – "Lai izkļūtu no sava cietuma, ir jāsalauž sevi."³ [1, 35] Savas apziņas iekšējā cīņā personāžs tuvojas "Pikola peklei" – nāvei, jo viņš ir cilvēku ēdējs, tāds, kas saēd pats sevi. Nereti personības pretrunīgums tiek realizēts ar dubultnieka palīdzību. Dubultnieka motīvs izskan stāstos "Kad nakts visgarākā", "Silavas ēnā", "Velna apsēstais" u.c. Apziņas pretpolus pārstāv vai nu divi cilvēki, cilvēks un viņa ēna, vai arī cilvēks un velns. Bieži vien A. Austriņa stāsti noslēdzas traģiski: personāži nespēj samierināt savas apziņas pretrunīgās puses un iet bojā fiziski vai garīgi (Lamza stāstā "Peklē", Krams stāstā "Nemiers", Leitāns stāstā "Velna apsēstais" u.c.). Tomēr reizēm rakstnieks piedāvā arī citu iespēju – cilvēks apzinās savas apziņas sašķeltību, visu mūžu cenšas to pārvarēt, lai arī ir zināms, ka izdarīt to nav iespējams. Šādu personāžu dzīve tiek uztverta kā mūžīgā cīņa starp labo un ļauno, balansēšana uz naža asmens. Tā rikojas Kaspars Glūns stāstā "Kaspars Glūns", Aizbetnieks romānā "Garā jūdze", Krenklis stāstu krājumā "Māras zemē" un "Neievērotie" u.c. Personāža dzīvotspēju nosaka viņa spēja mainīties, attīstīties. Tā, piemēram, Aizbetnieks spēj pārvarēt savas eksistenciālās bailes un bēguļojot cenšas harmonizēt savu personību un garīgi attīstīties. Arī Kaspars Glūns izdzīvo tikai tādēļ, ka, pievērsies dziļai situācijas analīzei, spēj daļēji harmonizēt savu personību. Lai veiksmīgi veidotu savu dzīvi, pēc A. Austriņa domām, ir nepieciešams līdzsvarot intuitīvo, juteklisko un intelektuālo uztveri.

Personības iekšējās attīstības ideja ir nozīmīga arī H. Ibsena lugās. Viņa personāži mainās vai nu kādu būtisku notikumu ietekmē, vai atceroties un pārvērtējot savu pagātņi (Berniks lugā "Sabiedrības balsti", Nora lugā "Leļļu nams" u.c.). Situācijas novērtēšanā, kas ved pie kādām iekšējām pārmaiņām, dzīves pozīcijas maiņas, būtiska loma ir personāža intelektam. Tas kontrolē uzvedību un ļauj adekvāti apzināties situāciju. Apvienojot intelektu ar intuitīvo dzīves uztveri, H. Ibsenam izdodas radīt neatkārtojamus personāžus, kuri raksturo 19. gadsimta sabiedrību.

H. Ibsenam indivīda raksturojumā viena no būtiskākajām kategorijām ir brīvība. Apkārtējai sabiedrībai prestatītie personāži sapņo būt brīvi, tā ir lielākā

³ Oriģinālā: *Чтобы выйти из своей темницы, нужно разбить себя.* Tulkojums no krievu valodas mans. – A.R.

viņu dzīves vērtība. H. Ibsena Nora sarauj visas saiknes ar savu dzīvesvietu – gan garīgās, gan formālās, pamet ģimeni, jo saprot, ka apkārtējie neatzīst viņas garīgo patstāvību un brīvību. Savās vēlinajās lugās H. Ibsens ir viens no pirmajiem pasaules literatūrā, kas uzdrīkstējās pievērsties personības apslēptajiem slāņiem. Viņš tēlo neapzināto vēlmju varu pār cilvēku. Rebekas Vestas, Hedas Gableres, Grēgersa Verles tēlos viņš rāda dēmoniskās enerģijas dominanti [6, 67]. Šī H. Ibsena lugu savdabība saistīja arī latviešu dekadentu uzmanību, kuri, “apgalvojot, ka tumsa ir gaisma un ļaunais ir labais, gan vienlaikus cenšas nojaukt vērtību skalu, tās vietā piedāvājot absolūtās brīvības principu” [7, 403].

Indivīda brīvības problēma nodarbināja arī A. Austrīņu. Viņa agrīnajos darbos izskan ideja, ka sabiedrības aizspriedumi, konvencionālas morāles normas ir radītas, lai ierobežotu indivīda brīvību. Sabiedrībai A. Austrīņa prozā ir ierobežotājas loma, un jebkura darbības ierobežošana ir saistīta ar vardarbīgu ielaušanos cilvēka dzīvē. Cilvēkam ir jāpaceļas pāri šiem ierobežojumiem un jāļauj personībai realizēties visā daudzveidībā. Brīvība ir nepieciešama, lai iemantotu dvēseles mieru un harmoniju. Taču bieži vien, lai to sasniegtu, cilvēkam ir jāatbrīvo savas neapzinātās vēlmes un instinkti, jāļauj tiem izpausties. Indivīda neapzināto instinktu iegrožošana, ko prasa sabiedrības izveidotās uzvedības normas, kļūst par iemeslu iekšējam konfliktam, un tā atrisinājums parasti ir tragisks. Leitāns stāstā “Velna apsēstais” visu dzīvi ir centies apvaldīt instinktus, jo tā lika sabiedrības morāle, un baidījies, ka apkārtējie varētu atminēt viņa neapzinātās vēlmes. Stāsta noslēgumā instinkti tomēr izlaužas ar daudz lielāku spēku – Leitāns nogalina savas iemīļotās tēvu un pēc tam pats sevi.

Gan H. Ibsena, gan A. Austrīņa darbos paustie uzskati sakņojas autoru dzīves pieredzē. Savās atmiņās H. Ibsens raksta, ka viens no spilgtākajiem bērnības pārdzīvojumiem ir savulaik dzirdētais kokzāģētavas troksnis, kas iespiedies atmiņā uz visu mūžu. V. Admoni uzskata, ka zāģa griezīgo skaņu saasinātā uztvere ietekmējusi H. Ibsena lugu koncepciju, viņš saskatīja un attēloja disonanses tur, kur citi redzēja harmoniju un vienotību [13]. Norvēģu dramaturgs ne vienu reizi vien ir norādījis uz savas personiskās pieredzes un lugās pausto ideju ciešo saikni. “Vairākkārt 70.–80. gadu mijā Ibsens domāja par autobiogrāfijas rakstīšanu, kas atspoguļotu viņa dzīves, pārdzīvojumu, apkārtnes saistību ar lugu varoņiem un sižetiem.” [6, 48] Tomēr uzrakstīt autobiogrāfiju viņam tā arī neizdevās.

Pēc latviešu literatūrzinātnieku domām, A. Austriņa prozas būtiskākā iezīme ir autobiogrāfiskums – personāžos viņš iedzīvināja savu dzīves pieredzi, projicēja savus ētiskos un estētiskos uzskatus. A. Austriņa pasaules uztveri spēcīgi ietekmēja bēguļošanas gadi – gandrīz visos viņa darbos jaušama bēgļa pasaules izjūta, kurā dominē disharmoniskums un pretrunīgums. A. Austriņa prozā par autobiogrāfiskiem tēliem tiek uzskatīti Kaspars Glūns (“Kaspars Glūns”), Aizbetnieks (“Garā jūdze”), Antons (“Puiškāns”), Krenklis (“Māras zemē”) un citi. Rakstnieka autobiogrāfiskie personāži tiecas pēc dzīves harmonijas, tomēr nespēj to sasniegt. Arī kopumā ņemot, latviešu rakstnieka prozas sistēmā ir vērojama virzība no pretrunīga moderno laiku cilvēka pie harmoniska indivīda, kas dzīvo saskaņā ar sevi un sabiedrību. A. Austriņš piedāvā vairākus harmoniskās pasaules modeļus – Latgale, kur cilvēki dzīvo saskaņā ar senatnes vērtībām, Itālija – augstas kultūras zeme, Vecpiebalga – bērības idille. A. Austriņa personāži spēj tikai daļēji harmonizēt sevi vai izjust harmoniju uz īsu brīdi. Viņi cer iemantot dvēseles mieru un saskaņu, tomēr šie ļaudis pieder modernajai pasaulei, kur valda haoss un disharmonija, tādēļ neviens no viņiem cerēto svētlaimi nesasniedz.

H. Ibsena daiļrades būtiskākā īpatnība, ko atzīmē visi viņa pētnieki, ir izteikta nacionālās piederības apziņa, kas tiek realizēta kā nacionālā kolorīta tēlojums. N. Minskis raksta: “Līdzīgi kā visi lielie mākslinieki, H. Ibsens ir dziļi nacionāls, un mums šķiet, ka par savu slavu viņam lielā mērā jāpateicas savam ziemeļnieciskajam skandināvu temperamentam. (...) Tas, kas veido poētiskā darba skaistumu, nedzimst dzejnieka apziņā pēkšņi, bet veidojas tautas dzīlēs tikpat lēni, kā ādas krāsa, galvaskausa uzbūve un citas rases fiziskas īpatnības.” [15, 343] H. Ibsena daiļrade ir cieši saaugusi ar Norvēģiju. Kaut arī ne visās viņa lugās ir skaidri iezīmēta ziemeļnieciskā ainava vai cilvēku tipi, tomēr īpaši ibseniskā, ziemeļnieciskā telpa vienmēr ir neredzami klātesoša uztvērēja apziņā. H. Ibsens, risinot vispārcilvēciskās problēmas uz nacionālā fona, uzsver cilvēka ciešo saikni ar savu zemi. Būtiska nozīme nacionālā kolorīta atveidē ir folkloras tēlu un motīvu aktualizācijai, kas ir viena no zīmīgākajām H. Ibsena lugu īpatnībām. N. Minskis uzskata, ka viens no H. Ibsena popularitātes iemesliem ir spēja apvienot harmoniskā veselumā divus sākumus: nacionālo un vispārcilvēcisko [turpat, 354].

Nacionālās piederības apziņa ir klātesoša arī A. Austriņa prozā, tās atsegšanā būtiska loma ir dzimtenes kategorijai. Īpaši spēcīgu pozitīvo konotāciju tā iegūst saistībā ar bēgļa apziņu, kur dzimtenes zaudēšana kļūst par visu nelaimju

cēloni. Personāžu fiziskā atrašanās ārpus dzimtenes, bēgulošana vai garīga atsvešinātība no dzimtās zemes, fiziski tajā tomēr atrodoties, rada personības iekšēju pretrunīgumu un noved pie indivīda un sabiedrības konflikta. Dzimtene ir personāžu meklējumu objekts. Tekstā vienmēr tiek izcelta personāžu latviskā identitāte, uzsvērta latviešu atšķirība no citām tautām. Tautība ir vienīgā personāžu brīvprātīgi atzītā kolektīvā piederība, visi citi kolektīvās piederības aspekti A. Austrīņa prozā tiek noliegti, jo indivīds modernajā pasaulē ir vientuļš.

Būtiska loma nacionālā kolorīta veidošanā ir senprūšu un latviešu mitoloģijas un folkloras aktualizācijai. A. Austrīnš atšķirībā no vairākuma latviešu dekadentu, kas pievērsās sengrieķu mītiskā slānim, izmantoja latviešu mitoloģijas un folkloras tēlus, kuriem piešķīra simbolisku nozīmi. Arī H. Ibsens piedāvā savu norvēģu folkloras tēlu traktējumu, nereti folkloras personāži viņa lugās iegūst citu vai pat pretēju semantiku salīdzinājumā ar to autentisko nozīmi. Tā, piemēram, lugā "Pērs Gints" norvēģu folkloras tēli tiek attēloti kā netīras, kropļīgas, jaunas būtnes. Mainīta ir arī Pēra Ginta tēla semantika: folklorā tas ir veiksmīgs mednieks, kas uzvar briesmoni un tiek galā ar troļļiem, bet lugā – tipisks 19. gadsimta cilvēks ar tam raksturīgām pretrunām.

A. Austrīņa prozā H. Ibsena vārds tiek minēts, ne tikai veidojot paralēles ar viņa lugu problemātiku, bet arī aktualizējot viņa personību, precīzāk, mītu par H. Ibsenu. Norvēģu dramaturgs visbiežāk tiek saistīts ar ziemeļiem, kas A. Austrīņa prozā ir semantiski nozīmīgi – tie simbolizē atsvešinātību, aukstumu un vientulību. H. Ibsens bieži vien ir garīgais orientieris A. Austrīņa personāžiem, paraugs, ideāla personība ar augstām morāles normām. Romānā "Garā jūdze" Aizbetnieka miera un harmonijas meklējumi tiek salīdzināti ar H. Ibsena pozīciju.

"Tomēr te jūtami ziemeļi," sacīja Aizbetnieks. "Tavā vecajā mālu kalna skolā pie vientuļas priedes bij siltāki."

"Tu ilgojies atpakaļ pēc miera un pieticības malas? Tevī sāk parādīties sīkpilsoniska tendence."

"Kad jau nu Friče šo sīkpilsonību atrada Ibsenā, tad mani, brālīt, tās – cik uziet." [2, 150]

H. Ibsena vārda pieminējumi A. Austrīņa prozā veic arī personāžu raksturošanas funkcijas. Tas, ka personāžs lasa norvēģu dramaturga lugas, spriež par viņa paustajām idejām vai vienkārši vietā piemin Ibsena vārdu, liecina par personāža inteligenci un izglītību. Cilvēkam, kas uzskata sevi par izglītotu, H. Ibsens ir jāzina. Viņa vārda pieminēšana ir kļuvusi par noteikta cilvēku loka

atpazīšanas zīmi, taču bieži vien tā pārvēršas par formalitāti, ārišķību, kas nenes sev līdzi nekādu papildu semantisko slodzi. Dažreiz A. Austrīņš izmanto pretstatījuma paņēmieni, kad H. Ibsena personība un viņa sacerējumi disonē ar kādā paša Austrīņa darbā pausto ideju vai personāžu raksturojumu. Piemēram, stāsta "Peklē" galvenais personāžs Lamza lasa H. Ibsena lugu "Sabiedrības balsti", bet viņa domas aizklist, viņš nespēj lugā iedziļināties. Šī norāde kļūst par simbolisku brīdinājumu Lamzas likteņa risinājumā, viņš iesliģst iekšējās pretrunās. Ja viņš iedziļinātos H. Ibsena lugā, iespējams, viņa liktenis nebūtu tik traģisks. Kaut arī H. Ibsena lugas problemātika atšķiras no A. Austrīņa stāsta problemātikas, tomēr norvēģu dramaturga lugas pieminējums ir konceptuāli nozīmīgs. H. Ibsens šeit tiek aktualizēts kā simbols, kas varētu nolīdzināt konfliktu – ja vien Austrīņa galvenais personāžs šo simbolu ņemtu vērā.

H. Ibsena personība un daiļrade ir neatņemama 20. gadsimta kultūras sastāvdaļa, un kā tāda tā tiek aktualizēta A. Austrīņa prozā. A. Austrīņš savos darbos raksturo norvēģu rakstnieku kā programmatisku autoru. H. Ibsena idejas nonāca A. Austrīņa prozā galvenokārt ar krievu kultūras starpniecību; faktiski tas notika vispārīgu ideju veidā, tādēļ konkrētas ietekmes noteikt nav iespējams. Tomēr abu autoru darbos ir vērojamas būtiskas tipoloģiskas paralēles, kas izriet no kopējā kultūras konteksta un pasaules uzskata līdzības. Abi autori saskata sava laika negācijas, risina ētikas un morāles jautājumus. Gan H. Ibsenam, gan A. Austrīņam mākslinieciskās pasaules centrā ir cilvēka iekšējais satvars, tā attīstība un pretrunīgums. Personāžu raksturi un likteņi ilustrē sava laika sabiedrības īpatnības un likumības, būtiska problēma abiem autoriem ir personības viengabalainība, harmonijas zudums cilvēka un sabiedrības attīstībā. H. Ibsena personība A. Austrīņa prozā tiek aktualizēta kā būtisks elements 20. gadsimta sākuma vienotā kultūras lauka veidošanā, tas ir mīts, kas ieguvis iespējamā ētiskā un estētiskā orientiera funkcijas. H. Ibsena idejas A. Austrīņa personāži traktē kā pravietiskas.

Literatūra

1. Austrīņš, A. *Kopotī raksti*. 4. sēj. Rīga : J. Rozes apgādība, 1931, 604 lpp.
2. Austrīņš, A. *Kopotī raksti*. 5. sēj. Rīga : J. Rozes apgādība, 1927, 456 lpp.
3. Austrīņš A. *Kopotī raksti*. 7. sēj. Rīga : J. Rozes apgādība, 1931, 552 lpp.
4. Ibsens, H. *Drāmas*. Rīga : Liesma, 1984, 513 lpp.
5. Ibsens H. *Izlase*. Rīga : Latvijas Valsts izdevniecība, 1956, 610 lpp.

6. Kalnačs, B. *Ibsena zīmē*. Rīga : Zinātne, 2000, 269 lpp.
7. Kursīte, J. *Mitiskais folklorā, literatūrā, mākslā*. Rīga : Zinātne, 1999, 525 lpp.
8. *Latviešu literatūras vēsture*. 1. sēj. Rīga : Zvaigzne ABC, 1998, 416 lpp.
9. Sproģe, L. un V. Vāvere. *Latviešu modernisma aizsākumi un krievu literatūras "sudraba laikmets"*. Rīga : Zinātne, 2002, 284 lpp.
10. Vāvere, V. Haralds Eldgasts un viņa romāns (1882–1926). Grām.: Eldgasts, H. *Zvaigžņotās nakts*. Rīga : Valters un Rapa, 1999, 293.–319. lpp.
11. Virza, E. Antona Austrīņa "Aizsaule". *Brīvā Zeme*. Nr. 10, 1934, 54.–60. lpp.
12. *Ziemeļu zvaigznājs*. Rīga : Zinātne, 2002, 389 lpp.
13. Адмони, В. Генрих Ибсен и его творческий путь [tiešsaistē] [aplūk. 2004, 27. dec.]. Pieejams : http://lib.ru/INPROZ/IBSEN/ibsen0_1.txt
14. Белый, А. *Символизм как миропонимание*. Москва : Республика, 1994, 528 с.
15. Минский, Н.М. Генрих Ибсен. В кн.: Данте, Дефо, Г.-Х. Андерсен, Э. Ренан, Ибсен. Челябинск : Урал, 1996, с. 339–436.

Alina Romanovska Henrik Ibsen and Latvian Writer Antons Austrīņš

Summary

H. Ibsen is one of the major authors in the formation of the conception of the human in Antons Austrīņš' (1884–1934) prose. Both authors regard the negative aspects of their time, as well as ethical and moral problems. The artistic world of both H. Ibsen and A. Austrīņš is focused on the inner world of the human, its development and controversies. The characters and their life-stories illustrate the peculiarities and regularities of their contemporary society; an essential problem for both authors is the homogeneity of personality, loss of harmony in the development of the human and society. However, the ways of solving these problems for both authors differ: H. Ibsen projects the formation of a harmonious, ethical society into the future, whereas A. Austrīņš invokes a return to traditional values.